

Tények és próféciák

Mezei András: *Hármaskönyv*

an már vagy har-
mincöt éve, hogy

C. E. T. BELVÁROSI
KÖNYVKIADÓ, 2007

*A szétszórátás szellemé-
ben, az erkölcsi újjászü-
letés verse – nemcsak*

Mezei Andrással közö-
sen zsűriztük az országos diákiró pályázatra
beérkezett verseket, novellákat. A sárvári
Tinódi Gimnáziumban, a Költészet Napjá-
ra időzített záró ünnepségen Mezei András
így vallott a versírásról: egyetlen költe-
ményt szeretne megírni, a véglegest, a leg-
igazabbat. Amikor verset ír, abban a re-
ményben kezd el, hogy ez lesz az
egyetlen, a végleges és a legigazabb, az,
amelyikért ezt a pályát választotta egykor.

Most itt van előttünk, lezáratlanul is *ké-
szben* az életmű: a könyvészetben is remeklő
Hármaskönyv. Arról tanúskodik, hogy a cél:
maga az út. Az „egyetlen vers” helyett, íme
a sokból egyetlené összeállt Könyv, amely
több száz verset kínál, és az eszmélkedés
folyamatába avat be minket. A gyönyörű
épitményt egészében illenék értékelnem.
Eljátszom mégis a gondolattal: mi lenne,
ha szó szerint venném a költő Sárváron el-
hangzott szavait, és találgatnám, hogy me-
lyik lehet az a költemény, az egyetlen,
amelyet szeretett volna megírni Mezei
András.

Talán a *Magyar ekloga*, amely e hazában
mély gyökeret eresztő zsidó elődeit idézi
föl – és közben példaképe, Radnóti Miklós
szellemét is? Vagy a véglegesebb hangján
megszólaló *Hagyd a népedet...* szenvedélyes
próféciája, amely figyelmeztet a világ foly-
tonosan vérző közel-keleti sebére, arra,
amit Vörösmarty így érzékelt százötvenva-
lahány évvel ezelőtt: „Isten sírja reszket a
szent honban”? Esetleg *Az árvák káddisa*, a
túlélés hálaímaja, amely a „teljes népirtás”
reménytelenségét szeretné feloldani? Vagy

a zsidó nép, hanem az egész emberiség
felelősségét hirdető? A zsidó–keresztény
testvériséget valló és vállaló *Üzenet Jeruzsá-
lemből?* (mert valaki végre nemcsak az
egyenlőségről vall, amit lejárattak, és a *szab-
adságról*, amivel visszaélnek, hanem a mos-
tohán kezelt *testvériségről* is?) Avagy a *Zsidó
etika*, amelyet nem is számítógépbe kellett
volna beütni, hanem inkább kótáblára vés-
ni? Netán az *Emlékezem – a soá* múlhatat-
lan mementója? Vagy talán az *Ima Izrae-
lért*, amelynek szavai a Miatyánkból
ismerősek – *szabadíts meg a gonosztól* –, és
amelyik az *összes nép* „kiválasztottságáért”
fohászkodik? Vagy tán az *Ez a házad*, ame-
lyik a magyar költőelődök panteonját szen-
teli meg zoltárosan: „Erős vár a mi nyel-
vünk, Istenem, ez a házad”? Netalántán a
félelem kísérteteit elűző vers, az *Erőt, túrés-
re* című? Vagy még inkább a *Lesz-e bárka?*
című bibliai távlatú látomásvers, ez a szép-
ségével meggyőző kísérlet a környezetrom-
boló démonok megfékezésére? Avagy az
ugyanazt másképpen vizionáló – a végítélet-
tet elénk vetítő – *Anti-genezis?* Vagy ennél
is inkább *A zöld fa*, ez a malakiási látnok-
vers a csakazertis élni akaró, betonrésekből
is felszökő életért? Még annál is jobban a
Libánus-fa, legkedvesebb anyaverseim egyi-
ke, amely az *ÉS-ről* őrzött jó emlékeimben
ott áll Hajnal Anna *Tiszta, tiszta, tiszta* cí-
mű siratóéneke mellett?

Nem tudok választani, és a további sze-
melgetéssel sem szeretnék ellentmondani
annak, hogy a kötet egészéhez ragaszko-
dom, amelyből kitetszik: a költészet korsze-

rú prófétája Mezei András, és halomra dönti a kételkedő esztéták vélekedését, mindazokét, akik szerint a prófétálás idejétmúlt, elavult dolog. Nem lehet az, mindaddig, amíg a világ meg nem váltatott.

Ugyanígy cáfolom azt a hiedelmet is, hogy mulandóságra ítéltetnek a napi hírekkel foglalkozó művek. Bárkit kijózaníthat a 2001-es merényletről írt *Manhattan kiáltása*. Felvilágosít a pillanatnyi és az örök dolgok viszonyáról az 1990: „kétezer év szétszórátása nem több, / mint pillanat”. Ajánlom szívből mindenkinek a *Helyzetjelentés* ciklus verseit, kinek vigaszul, kinek intésként, kit ahogy megillet: a rendszerváltás keserűen csalódott elégiái és vitriolos szatírái ezek. Vajon milyen pokolbugyor várja szabadságunk vámszedőit, akik a szabadságot szabad rablásként értelmezik? Salvador Dalí festette meg úgy tussal és ecsettel, ahogy Mezei magyar szavakkal.

Miért is „Hármaskönyv”, miért is *triptichon* ez a könyv, mint a háromrészes oltárok? Mert a költő két hazában, két kultúrában veti meg lábát, a zsidóban és a magyarban, hogy a harmadikba, az emberiség-hazába léphessen. Ez a három: egy. Mezei a gordiuszi csomóhoz vagy a Kolumbusz tojásához hasonló evidenciával szemlélteti ezt: nem inog meg az a szék, amelyik három lábon áll. Van külön magyar és van külön zsidó identitás, de egyik a másik nélkül el sem képzelhető. Az emberségben azonos értékű két kultúra átmege áthatja egymást. A magyar kultúra egyik legerősebb alapköve a Károli-féle Biblia-fordítás és a Szenczi Molnár-féle zsolttárdolgozás, nélkülük Arany, Ady, Babits és Füst Milán életműve nem az volna, aminek tudjuk.

Jellemezhető másképpen is ez a hármasság: az *érzelem*, a *bölcsesség* és a *bit* egységével. Másként mondva, a szeretet, a tudás és az erkölcs együttesével. Maga a költő az életét is „hármasságnak” nevezi. A világ-mindenség, a haza és az egy ember hármasságának. Én úgy is értelmezem ezt, mint a személyes örökség, a történelemtől

kapott sors és a tudatos választás együttesét. De máshogy is definiálható ez a *trinitás*, ez a szent hármasság: a magyarság, a zsidóság és az európaiság egységeként. Mezei moralista, vallásos költő, s a személyére is vonatkozó közös emberi kérdésekkel birkózik. Létkérdései személyessé tett emberiségügyek, de sosem magánügyek. Az, hogy költészete gyakran érintkezik a politika kérdéseivel, szinte magától értetődő következmény. Vállalta kettős örökségét, a magyarság és a zsidóság sorskérdéseit, amelyek oly sokszor találkoztak a történelem folyamán, különösen a kultúra területén. És tudatosan választotta az európaiságot, amely ezeket egyensúlyban tartja. Tudja, milyen érzékeny ez az egyensúly, és sokszorosan tapasztalta, hogy milyen könnyen felborul. A költői életművet úgy látom, mint drámai küzdelmet az egyensúly helyreállításáért. A régiek tanításai segítik ebben, s a próféták intelmeit követve, költészete maga is prófécia lesz.

Alig van még verseskönyv, amely annyi bibliai fogalmat, hely- és személynevet tartalmaz, mint ez. Mégis az időszerűség lüktet, vérzik és buzog benne, a lélekben oly nehezen gyógyuló XX. század botrányainak eleven valósága, és szinte mindig az imádság hangját és a szeretet erejét érzem ki belőle. A megrendültséget, a meghallgatás reményét – a szenvedélyt a tárgyilagosra fogott tényversekben is. Jelzi nekem ez a bibliai pátosz azt a prófétai komolyságot, amely a magyar líra legszebb örökségei közé tartozik Sylvester János óta: „Próféták által szolt rígen néked az Isten” – írta a protestáns hitvalló ötödfélszáz évvel ezelőtt. A modern, nyugatos magyar líra ősatyáinak egyike, Füst Milán úgy tanúskodott igazáért *A magyarokhoz* című versében, hogy „Én prófétáktól származom”. A magyar nyelv védelmezésére szólította föl nemzetünk hangadóit, a költőket: „Szent e nyelv! S több kincsed nincs neked! Oly csodás nyelv a magyar. [...] Ne hagyd hát, hogy elmerüljön, visszasüllyedjen a ködbe, melyből származott / e nemes-szép alakzat.”

Mezei András fölvette ezt a zászlót, s mi tanúskodunk mellette: „...a nemzet, mely nem erősíti meg magát saját nyelvében, az nem engedheti magához a nyelveket. A nép, mely feladja az egyediségét, nem épülhet bele semmilyen integrációba. Az Európai Unió a sokarcúság uniója, nem az arcnélküliek egyesülése” – íme a végórán elhangzó intelem a könyv előszavában.

Köszönjük, András, veled vagyunk.

* * *

A fenti szöveg a könyv bemutatóján hangzott el az Írók Könyvesboltjában, 2007. március 13-án. A műsorban, amelyen Székely Magda *Régi és új versek* című kötetét is ugyanúgy az olvasók figyelmébe ajánlották, mint Mezei Andrásét, ennél hosszabban beszélni nem lett volna illendő. Az avatott versmondás is hívebben idézte föl a kötet szellemét, mint az én személyes valómásom. A könyv kritikai ismertetőjeként azonban, úgy érzem, további szemrevételezéssel és alaposabb elemzéssel tartozom azoknak, akik szerint nem haszontalan egy teljes költői életmű olvasói visszaigazolása.

A fentiekben, ha csak a fogalmak szintjén is, már megpróbáltam értelmezni a *Hármas-könyv* alapeszméit. Ezeket, azt hiszem, még jobban kitapinthatjuk, ha a versekben érzékelhető létfelületeken is végigfuttatjuk olvasói képzeletünk ujjbegyeit. A jó vers az érzékeinkhez szól, azokat felbolygatva, rejtélyes bioáramokkal mozgásba hozva és ingerelve hat szívünkre és agyunkra. Mezei költészetében a legelvontabb eszmék, erkölcsi ítéletek is jól érzékelhető alakot öltenek, mert közvetlen kapcsolatban maradtak a megélt sorssal.

Létfelületekről beszéltem, de remélem, mégsem pusztá felületesség, ha a felszín felől próbálok mélyebbre hatolni. Ott kezdeném, hogy Mezei költészetében jellemzően fontosak a helyszínek. A versek rendjéhez igazodva, elsőként az *Eredet* ciklus forrásvidékére utalnék, a nógrádmarcali édesanya és a tiszaporoszlói édesapa származási helyére. A nógrádi faluban Mezei András több nyarat is eltöltött az emberi élet

legfogékonyabb szakaszában gyermekként. A falusi léttapasztalatok szorosan hozzátartoznak eszmélkedéséhez. Rousseau, Pestalozzi és Tessedik Sámuel óta biztosan tudható, hogy a természetközelség a legjobb nevelő, nemcsak biológiai, hanem lelki – és azt hiszem, vallási – értelemben is. Költőről van szó, kézenfekvő tehát a következtetés: a népnyelv megismerése is nagy hasznára volt Mezei Andrásnak. Nézzük meg a könyv nyitóversét, hogy ezt megérthessük.

Almafa

*Úgy kulcsoltad át lábbal a fatörzset,
mintha anyád csipejére ugrottál volna föl,
a legalsó ágat úgy érted el, mint a nyakát,
s úgy szakítottad le a gyümölcsöt,
mint fiatal anyád arcáról a tiündérveteket,
s az érett almába odafont úgy haraptál, hogy
érezted anyád csókját is benne, mit odahagyta,
hogy ágról ágra fölhúzódkodj, taposs, ölelj
és szédülj, ha letekintesz, mert csupa
kiálló vállsont a fa: apa, nagypapa, déd- és
ükapa vállából nőtt ki ágból ág, de maga a
törzs: édesanyád nagy, hosszú dereka, mit
egyetlen boldog ugrással bevettél,
két lábbal fogtad át, és bátrahajóhtál
életed gyökereig le, hogy a fejedbe tóduljon
a vér, és forogjon veled ki életet neked adott,
míg fogó-izmaid el nem fáradtak, s amíg fölötted
mint a csobogás el nem ült anyád gyöngyfogsorán
a nevetés, hogy még az édenkert is körétek
telepedett, s bűnét felelte el a boldog almafa.*

A vers legkülső rétege falusi emlék: a kertélmény, a természetélmény az eszmélkedés idilli, elementáris mozzanata. Az almafa egyúttal anyaszimbólum is. A gyümölcsfa és az asszonytest azonosítása költészszerzte meghonosodott kép – archaikus ősmetaphora. És családyszimbólum: a „családfa” ágain kapaszkodik a gyermek az ősiségből a reményt virágzó és gyümölcsözőnek hitt jövőbe. De Mezei András belévetíti az emlékképbe később szerzett műveltségéből a maga bibliai eredetű édenképzetét, a tiltott gyümölcs élvez-

zetét és az ősbűnt is. Mezei ama egyre ritkább költők közé tartozik (majdnem így mondtam hazard módon: a *boldog* költők közé), akik még tudnak verset írni az édesanyjukról. A szegénységből jött, a természetes környezetben felnőtt költővel azonosítom önkéntelenül – a mindennapos közérzet szempontjából persze pontatlanul – a „boldog költőt”. A falu a föld érintését adta meztelen talpának, a tarló szűrösségát, a rögök érdességét, a sár hűvösét és a por forró simogatását. Adta a visszarántott, rafia végű karikás ostor csattanását. A maga készítette parittyát s vele a vadászösztön kisdéd vétkeit. A kerekes kútból felhúzott víz jól eső hidegét. A házmeszelés könnyeztető illatát. A tőkén kisbaltával aprított száraz gally, venyige és a rőzseláng emlékét. „Az istállóból a trágya-melegség és a habos tej illatát” – ezt majdnem szó szerint idéztem. És ami még nagyon szíven üt, olyannyira ismerős: a falusi emberek arcán „átütnek az arcok, / akiket valahol már láttam”. Mezei András szociológiai érzékenysége is innen származik. Mintha a gyermek tudatalatti tudatában egy korábbi létezés emlékképei tetszenének át, emberarcok, amelyek közt otthon volt, közéjük tartozott. A földégett gyerekkorban – a nagy háború előtti években – a szaporodó baljós jelek közt is még ismerős, baráti világ veszi körül, mákszüret, malomkerék nagyságú parasztkenyér friss túróval – s még a libatömés hánytató látványa is otthonos valahogy. Anyja éppúgy kukoricacsutkára tekert ronggyal dugaszolja el a mosóteknőt, és ugyanúgy lóbálja a tüzes vasalót, mint a falusi asszonyok. Van egy verse Mezeinek, amelyről egy elfelejtett parasztköltő, a sárrétudvari Nagy Imre költeménye jut eszembe. Nagy Imre az aratáskor kaszával kettémetszett pacsirtafészek horrorját foglalta versbe, Mezei érzékeny idegei a lefejezett pocok véres látványát őrizték meg: „Mikor búzában pockot vágott a kasza, / az állat véresen fordult le róla, / a fölhasadt, kis szürke bunda / a szalmasárga tarlón...” (*Aratás*) – ajánlom végigolvasásra. És megkockáztatom, hogy jelentős részben a megrendülésnek és a részvétnek ez az alapvető képessége tette költővé Mezei Andrást. S a korai szembesülés a

halállal. Más lények, állatok, emberek végzetét úgy fogni föl, mint sajátomat, s a magam baját nem kívánni másnak: ilyesmire is gondolok. Az idézett versek szép példák arra is, hogy miként lesz ebben a költészetben *látomás* a látvány.

Izgalmasan egészíti ki a falusi élménykört a pesti életanyag. A nyári hónapokat kivéve, András kamaszévei jobbára a Terézváros és a Józsefváros kőrengetegében, az Almássy tér, a Rózsák tere, a Szövetség utca, a Wesselényi, a Dob utca és a Nagykörút által határolt városrészhez és a szomszédos kerület játszótereihez kapcsolódtak. Egyforma szeretettel idézi fel múltjából ezt a kétféle környezetet, mert mindkét léttartományban alapvető, egyéniségformáló élményeket szerzett. A szűkös utcák, terek, a vadnyugati filmeket vetítő mozik is számtalan titkot feltártak előtte. A híradó és a film közti varietéműsorban félmeztelen lányok végezték mutatványaikát a kintornára, mentek le spárgába, hídba a tökmagragcsálásról néhány percre megfelelő fiú bámulatára. Ő is elmondhatná magáról a fiatal József Attilával: „az ucca és a föld fia vagyok”.

Azt hiszem, gyerekkorában dőlt el, hogy nem állt ő sem a „népiek”, sem az „urbánusok” táborába, viszont olyan empátia birtokába jutott, amely fölverte őt a hol itt, hol ott megtapasztalt fenekedők és megfontolt uszítóik kísértéseitől. Voltaképpen azt érzékelem, hogy nincs benne ellenérzés – néhai közös munkatársunk és barátunk, Száraz György szavával mondván, nincs benne *előítélet* – az emberek valamelyik csoportjával szemben, viszont messziről fölismeri a sanda szándékot, a manipulációt. Jó volna, ha az ilyen emberek ma is minél jobban hallatnák a hangjukat közügyeinkben.

Az *eredet*, mint már mondtam, az ő létében zsidó származást is jelent. Zsidó valósággyakorlást, népszokásokat, hagyományokhoz ragaszkodó életformát. Könyvekben, imákban, szertartásokban megőrzött erkölcsi normákat, intelmeket és tilalmakat. Még

ételeket is. Régi időkbe illő félelmeket. És aztán: sorsot. 1944 félelmetesen növekedő rettenetét. Az előzetes zsidótörvények után a sorsot sárga csillaggal megpecsételő március tizenkilencedikét. A vidéki zsidóság összegyűjtését és a pesti lakóhely gettósítását. A gyilkosok őszét október közepétől karácsonyig és még tovább. Az indítást a menettel, és ama megmentő karját, amely érte nyúlt, és kiemelte őt a halál torkából. Rengeteg bibliai kifejezéssel, zsidó nevek sokaságával gazdagodott Mezei költői nyelve, jó magyar nyelve. Fontos, hogy a hazai költészet szerves részévé avatta ezeket Mezei András. Nemcsak kulturális megfontolásból, hanem a személyesen átélt, eleven történelem részeként is. Ami a zsidókkal történt, az a magyarsággal is történt, s a költő műveiben a magyar nyelvű kultúra részeként csapódott le.

Nem illik a költők életrajzáról beszélni – mondják a posztmodernnek –, a versekről beszéljünk. Jó, beszéljünk a versekről. Ehhez azonban jó tudni, hogy fontos volt a költőnek ez a kettős életanyag azért is, mert az életrajzi körülmények révén a magyar nyelv különböző rétegeivel ismerkedett meg bensőségesen. Mezei éppúgy tudja a falu életéhez tartozó szerszámok, mesterségbeli fogások neveit, mint a gyári munkásokéit. A palóc nyelvjárás éppúgy anyanyelve, mint a terézvárosi flaszteren vagy a gyári udvarok talaján termett argó.

Kettős életanyagot mondtam? – de hiszen itt is *trinátusról*, hármasságról van szó. A falusi és a fővárosi Magyarország kultúrája kiegészül egy bő háromezer éves kultúra szó- és fogalomkincsével, a zsidó irodalommal, amelyet mi, keresztények *Ószövetségnek* nevezünk, minthogy teljességgel átvettük a zsidó vallásból, s Jézus életéhez és tanításaihoz, az *Újszövetséghez* viszonyítjuk. Mezei költészetében ennek különösen fontos szerepe van. Az általa megélt és megszenvedett történelem lelki feldolgozásához, megemésztéséhez a Biblia erkölcsiségét veszi igénybe, és az *Újszövetség* messianisztikus szelleme, talán még Jézus „eretneksége” is vonzásában tartja. Mennyivel

többet mondhatok erről, ha ismét őt magát, a költőt idézem, amint a népirtás túlélői közül idéz valakit: „Bál Sém Tov üres karosszéket / őrizték testvéreim / a sargoródi zsinagógában. // Mi ahhoz képest, ami az utcán / kint történt? / Na és mi történet? Mi más, / a város lakói ölték, ölték és ölték. // Hanem Bál Sém Tov üres karosszéke / ültőnyi helye volt Istennek” (*Pogrom*). A hitet és az ősi törvényt nem semmisítették meg a bűnök. Mezei András a vészkorokra visszatekintve, mintha megtalálta volna, nemcsak a jogot a számonkérésre, az erőt az újrakezdéshez és a hitet az élhető élethez, hanem a bölcsességet is ahhoz, hogy megértse vagy legalább helyére tegye az ésszel fölérhetetlen. A népirtásról felejthetetlen, nagy versei vannak, s ezek a legszebb magyar lírai hagyományokhoz éppúgy méltók, mint a Bibliához. Egy sokszor vitatott „őszövetségi” fejezethez kapcsolódó versét idézem, annyira megragadott értelmező világosságával. Az emberáldozat kegyetlen parancsát kiadó Úrról és a saját fiát, Izsákot föláldozni kész Ábrahámról van szó. Kétkedésre hajlamosan, keserű tapasztalataink birtokában sokszor véltük már a történetet a könyörtelenség, sőt a zsarnokság és a vakbuzgó, szégyenteljes engedelmesség példájának. Olyannyira, hogy nem egyszer elmentünk a végletekig: titkos megkönnyebbüléssel gondoltunk Káinra, aki ugyan elrettentő alak, testvérgyilkos, de ő legalább mert *nemet mondani* a rettenetes Úrnak. Zsarnokságban éltünk, tehát így gondolkodtunk; nekem legalábbis ilyesmi fordult meg a fejemben Káin és Ábel történetéről. Mezei így teszi evidenssé az örök időkre szóló példázatot: „...És felemelte már a kést, / melyet tartott az eszme. / A meghirdetett bizalom? / Nézte és leengedte. // Hát úgy tett Isten is vele, / mintha meg lenne áldva / a minden ember és Izsák / föl nem áldoztatása” (*Ábrahám*). Isten azért rendelte el az apának, hogy ölje meg szeretett fiát mint valami birkát, hogy visszavonja parancsát: mert egyszer és mindenkorra el akarta törölni az emberáldozatot. A Seregek Ura „megáldotta” a gyermek *föl nem áldozását*, és ezzel új törvényt hozott. Az élet törvényét szentesítette épp azért, mert az

emberek túl könnyen vették el egymástól az életet.

A zsidóság jövőjét Mezei András attól teszi függővé, hogy az Európában és a nagyvilágban szétszórt zsidó nemzet miképpen képes szolgálni – a befogadó nemzet érdekeit is tiszteletben tartva – az egész emberiséget. Ezt az erkölcsi kötelezettséget Mezei kiterjeszti az újraalapított Izraelre is, amelynek fölépítésében ő maga személyesen részt vett fiatalon. Költői-erkölcsi megítélése szerint ott saját nemzeti érdekeihez „alkalmazkodik” a zsidóság, de közben felelősséggel tartozik azért, hogy létharcai során más népek érdekei se sérüljenek. Nagy verse, a *Hagyd a népedet* ennek a felelősségérzetének a megrázó dokumentuma. Mint ahogy annak is, hogy a gondolat ritmusára lüktető, képekben gazdag írásmódja és bibliai pátosza a magyar bibliafordítók és a bibliafordításokból merítő magyar nemzeti költészet hagyományaival dúsul föl a mű nyelvezetében. Mezei észreveszi a pillanatnyi időszerszűsége is, de mindig a maradandóhoz viszonyítja. A távlati következményeket, a népek, nemzetek megmaradásának közös esélyeit vonja le belőle, s veti a költészet mérlegére.

Jó két évtizeddel a XXI. század küszöbe előtt már jól érzékelté költői szeizmográfja a közös veszélyeket: a környezeti katasztrófa szomorú esélyeit. A *Lesz-e bárka?* is bibliai kérdés: jön-e egy új Noé, aki megmenti az élővilágot? „Lesz-e bárka, mely megtelik

majd / minden égi és földi fénnyel? / Visszatérnek-e madarak / csőrükben oxigénnel?” Ha figyelmesen olvassuk a kötet verseit, észrevesszük, hogy már az ötvenes évek vége felé is hasonló kérdést feszegetett a *Mulandóság sebei* című versében, ahol már megjelenik a galamb az olajággal ott, ahol a szivárvány helyett egyelőre csak a lökhajtásos repülőgépek „kriksz-krakszai” ívelnek kuszán. És úgy vélem, a *Manhattan kiáltása* is ebbe a körbe tartozik azzal a mementóval, amelyben Mezei András észaiási intelmet idéz (mint az első nagy háború idején Ady Endre): „Mi dolog, hogy a szegények orcáját összetöritek?” És: „Jaj azoknak, kik házhoz házat ragasztanak, és / mezőt foglalnak mezőkhöz, míg egy helyeske / sem marad!” A vers mottójában ott áll figyelmeztetésül egyik legkedvesebb József Attila-idézetem: a „Termelő zabálás” okozza, hogy fogy az oxigén, hogy fuldokolnak a termőföldek, és a csúcsra járatott forgalomban levegő után kapkodunk.

A makacs, fáradhatatlan és felelősségteljes törekvés a jóra, a megértésre, a múlt örökös végig- és újragondolása, a dogmákkal szembeni eretnokség, a jobbító nyughatatlanság – ez vonz Mezei András költészetéhez. És a tömör, frappáns kifejezőmód, a célra törő nyelvi és poétikai forma, amely ezeket a jellemtulajdonságokat költészetre váltja, hogy megépüljön szavakból az új Noé-bárkaja.

ALFÖLDY JENŐ

„Talán létezik egy darab föld, ahol nem lennék idegen”

Hász Róbert: *A künde*

Átszólag történelmi regényt vesz a kezébe az olvasó, annak

minden kötelező kellékével, amikor fellapozza Hász Róbert *A künde* című kötetét. A történet i. sz. a X. század derekán játszódik,

KORTÁRS KIADÓ,
2006

s főszereplője Pannóniai Stephanus, egy Sankt Gallen-i szerzetes, akit

veszélyes politikai küldetéssel bíz meg apátja: XII. János pápa üzenetét kell elvinnie a bárbar magyarok földjére, szövetséget kínálni

nekik Ottó császár ellen. Stephanus származását homály fedi, annyi bizonyos, hogy gyermekként került a kolostor falai közé, s ott a jámbor szerzetesek nevelték, sokáig dolgozhatott a szkriptóriumban, mígnem apátja, látásának romlására hivatkozva szőlőműveléssel bízta meg. Életének zárt és jól ismert világát hagyja maga mögött a szerzetes, amikor az engedelmesség fogadalmát teljesítve útnak indul. Virgil apáttól egy madarat ábrázoló mellédísz kap az útra, amelytől feltehetően remélheti a pogányok jóindulatát. A történet kezdetén e mellédísz funkciója közömbös, Stephanus nem remél tőle semmit, engedelmesen rejti csuhája alá, később azonban e madár szinte az egész történetfolyamat generálja és alakítja. A pogányok földjére vezető út igen viszontagságos, s a szerzetes ott-tartózkodása is kalandokban bővelkedik, mégis e regényben sokkal izgalmasabb a főhős környezete, önmaga és Isten iránti viszonyulásainak alakulása.

A magyarok a hozzájuk érkező küldöttekben, miután megtalálják ruhái között a madárdísz, Csaba urat, a honfoglaló törzsek szakrális fejedelmét ismerik fel, a meggyilkolt Kruszán-künde elveszett fiát. E felismerés mindvégig hihetőnek tűnik, hiszen a szerzetes érti a pogányok nyelvét, s mind több időt tölt közöttük, annál inkább törnek fel emlékeiből szavak s olyan képfoszlányok, amelyek mintha igazolnák származását. Plasztikusan, a történetmondás szálait kellően bonyolítva vigyázva mégis, hogy pont annyit meséljen el, amennyi szükséges, mutatja be a szerző főhőse lelki átalakulását, új szerepébe való beleszokását, ha tetszik, a belenövést. Mint Hász Róbert előző munkáinak, így a jelen regénynek is egyik központi témája az identitáskérdés. Első könyvének, a *Diogenész kertjének* (1997) is az otthontalanság a témája, az emigráns író szembenézése önmagával. A *Végvár* (2001) fiatal hadnagya, akit áthelyeznek egy porfészekbe valahol a Balkánon, szintén egy számára ismeretlen miliőbe csöppen, ahol kiderül, hogy semmi nem az, aminek látszik. Sánta Gábor szerint Hász a közös mítoszokból magánmitológiát teremt a gyökértelenség okoz-

ta magány oldására, s e megállapítás helyességét jól példázza legújabb regénye is. Stephanus szerzetesként ugyan magáévá tett egy kultúrát, szellemiséget, látásmódot, ám amint kikerült ennek megtartó és biztonságos környezetéből, amelyet számára kolostorának falai jelentettek (ha olykor tagadja is), mindez fellazult, mi több megkérdőjelezhetővé vált. „De egy gondolat ekkortól befészkelte magát a lelkembe. A népem, amelyik engem visszavár. Léteznek ők egyáltalán? Ha igen, és valóban emlékeznek még rám, nem lenne-e kötelességem felkutatni őket? Én megtapasztaltam milyen érzés gyökértelenül felnőni, úgy élni, hogy nem tudod tartozol-e valahova, s akkor kiderül, él valahol egy nép, amely számít rád, és visszavár. Talán létezik egy darab föld, ahol nem lennének idegen.” Stephanus alakja éppen attól rendkívül modern, ha tesszik, mai, mert reakciói az őt ért hatásokra – amelyek végső soron személye leglényegét érintették, öltözékét, hajviseletét éppúgy, mint nyelvi, kulturális és vallási identitását – jellemzően a ma emberének viselkedésmintái, s így leginkább az a törekvés, hogy a sors által kirótt szerepekben mindig feltalálja magát, hogy képessé váljék integrálódni. S talán ez is oka annak, hogy Hász el tudja hitetni olvasójával, hogy mindaz, amit leír, hiteles. Természetesen ehhez hozzájárul rendkívüli felkészültsége a regénycselekmény koráról. „Köztudomású, hogy a honfoglalás koráról igen kevés történelmileg hitelesített adat maradt fent, de egy írónk éppen elég ennyi, hogy szépen egymás mellé rakja őket, majd a „tényszigetek” közötti tereket kitöltse” – nyilatkozta egyik interjújában. XII. János pápa valóban küldött levelet a magyarokhoz 963-ban, s ezt a levelet Ottó császár valóban elfogta Capuában. Sok jel mutat arra is, hogy a magyarok 904-ig a kettős fejedelemség rendszerében szervezték meg társadalmukat, tehát volt egy szakrális fejedelmük, aki a kapocs volt isten és a népe között, míg a gyula a társadalmi rendet tartotta fenn. E „tényszigetek” természetesen még inkább felerősítik az olvasóban a hitelességet. E szándék megvalósításának egyetlen gyenge pontja nyelvi

megoldásaiban rejlik. Hász igyekszik archaizálni elbeszélői nyelvezetét, ami ugyan kézenfekvőnek látszik, kivitelezése azonban olykor megbicsaklik, s bár zavaró, az elbeszélő történet, a titokfejtés izgalma mégis továbblendíti az olvasót. A *Szalmakutyák* (1995) című kötet hat elbeszélésének mindegyikének középpontjában egy-egy különleges szereplő állt, akik valamilyen titkot lepleznek le. A jelen regényt is jellemzően átszővi a titokfejtés motívuma, s a korai elbeszélések tényfeltáró szándéka e regényanyagban teljedik ki, nagy lendülettel, már-már krimiszzerűvé bonyolítva a cselekményt, mindvégig megtartva a szükséges feszültséget. Mégis minden fordulaton túl az igazi feszültséget a szerzetes gyökeretlenségéből adódó problémák generálják, s a vágya, hogy tartozzék valahová. Igazi tragédiája éppen, némi túlzással élve, az élve eltemetés. Hiszen nem hal meg, de halálhírért keltik, történetét, ha tetszik, magánmitológiáját újraírják, s feltételezhető, hogy a hamis elbeszélésnek adatik meg a hitelesség látszata és az időtállóság lehetősége.

Rétegzett e regény elbeszélésmódja, három különféle betűtípussal jól elkülönülten három elbeszélői szólam alkotja a regényanyagot, amelyek időnként fedik egymást, de sokszor szöges ellentétben állnak egymással. A többnézőpontú narráció finomítja, olykor elbizonytalanítja az események rekonstruálását. Egyrészt az olvasó megismerkedhet Pannóniai Stephanus történetének hivatalos krónikájával, melyből egy igen bátor és alázatos

szívű szerzetes képe bontakozik ki, aki életét nem kímélve hirdette az evangéliumot a pogányok között. Másrészt megismerhető Stephanus történetváltozata is, amely a regény legnagyobb részét teszi ki, s amelyet kedves tanítványának titokban beszél el, akit mellesleg a Sankt Gallen-i kolostor apátja a hivatalos feljegyzések megírásával bízott meg. Mindezek mellett olvashatók az ifjú tanítvány magánfeljegyzései is, amelyekben a fikció bevallottan nagyobb teret kap. „Pannóniai Stephanus történetét annyiféleképpen tudom elmesélni a pergamenen, s úgy, hogy bármelyik igaz lehet, mikoron utóbb olvasom, amit leírtam, mintha nem is számítana valójában, melyik az igaz, lehet egyik sem, mégis megállnak a lábukon...” Ha úgy tetszik, e három történet egy ifjú írók próbálkozásai, mely felveti az elbeszélhetőség kérdését. A háromféle nézőpont folyamatosan fenntartja a cselekmény átértelmezésének lehetőségét, s ezt erősíti az egyes történetek közti hasonlóságok és különbségek arányos keverése és a linearitás is.

A *küinde* érdekfeszítő s az elbeszélő történeten túlmutató, metafizikai kérdéseket felvető, az egyén identitásának alakulását bemutató regény. Több kritikusa hasonlította *A rózsá nevéhez*, ami helyénvaló megállapításnak tűnhet, ha az alkotói szándékot vesszük figyelembe. Olvasóbarát, jutott eszembe, hiszen érdekes, követhető elbeszélésmódja, arányosan izgalmas, és összetett cselekménye azzá teszi. Akár sikerkönyv is lehetne.

ERŐS KINGA

Küszködni lettél

Kondor Béla összegyűjtött írásai

könyvet Győri János *Sötétedő időben védelem híján* című esszéje zárná, ha nem érezné szükségesnek, mint szerkesztő, *A kiadásról és hiányairól* az ol-

KORTÁRS KIADÓ,
2006

vasót tájékoztatni, a fájó hiányt kimondani. A naplójegyzetek jelentős hányada eltűnt, és egy egész kötetnyi kézirat holléte kideríthetetlen. A szerkesztő em-

lékezése megdöbbsent, mintha kiraboltak volna. „A *Boldogságtöredék* szerkesztése közben – a kedvező fogadtatást látva – Kondor Béla már új könyvet tervezett” – írja Győri János. Másodiknak olyan könyvet képzelt el – Blake sugallatára –, melyben »versek és színes képek közös gondolati áramkörre kapcsolva változtatják egymást. 1972-ben, utolsó találkozásunk néhány percében azt mondta: »Szorgalmasan írom testamentumom, a képek nagy része is kész«. Tekintetemben látva a »testamentum« szóval előhívott kérdőjelet, így folytatta: »Készül a második kötetem, csinálom.« Mikor azt kérdeztem, mi lesz a címe, Vörösmarty-sort mondott, azt idézte, hogy: »Az ember fáj a földnek«. S távolodóban az utcai zsvajon áthangzóan ígérte-fogadta: »Viszem ám, viszem ám!« Nem hozta, nem tudta hozni. De ki vitte, ki vihette el? Ki vehette birtokába? Előkerül-e még? Tényleg lehetséges, hogy »Az ember fáj a földnek«?»

Ha a könyv testamentum, akkor a legfontosabbnak tartott Kondor-üzenet nem jutott el hozzánk, s ezt személyén kívüli okokra foghatjuk biztosan. Többre becsülte verseit, mintsem kallódnia hagyja. S mi, akik olvashattuk már kéziratban, tudhattuk, bármilyen mellékes mozdulattal nyújtotta át a papírt, nem lehetett csak úgy véletlen játéknak, a nagy képzőművész önfeledt íráskényszerének tekinteni. Biztosan nem akart életműtöredéket hagyni maga után.

Nagyon dühítette irigyeit ez a befoghatatlan, rakoncátlan fiú már akkor, mikor még csak szabadsága volt a szolgálkúeknek elviselhetetlen. Még inkább, mikor már a művekről volt szó! És még a szakmája sem elég neki? Verset ír, zenél, fotózik, térformákat rak össze repülő modellekké. Nem hiszem, hogy véletlen magánál felejtette volna valaki ezeket a Blake-et követő verseket, képpé rögzített látomásokat. Talán hasonlók voltak azokhoz, melyek ebből a tárgykörből megmaradtak: az *Angyal, ördög, költő* című nagy költemény, és a Blake-tárgyú grafikák. S talán kinyomtatva is olyan lett volna, mint nekem a régi emlék, ahogy az ágya mellett láttam a nagy angol költő magyar nyelvű kötetét.

Kondor természetes művészi tevékenységének mondta a versírás: „vannak olyan dolgok, melyeket nem lehet lefesteni, mert ott a fotó, ugyanúgy vannak dolgok, amelyeket nem érdemes lefotózni s festeni... Eszembe jutott valami, sokkal egyszerűbb, ha veszek egy darab papírt meg egy ceruzát, és leírom, mintha megpróbálom különböző anyagokba áttenni... Éppen utálok minden képzőművészetet... és úgy érzem, nincs erőm, hogy még egy közepes képet vagy rajtot létrehozzak.” De ha ez a gyakorlati lett kifejezőmód alkotás, akkor már akként is kell fogadni és megítélni. A még életében kiadott *Boldogságtöredék* kötet alkalmat adott híveinek és az ellenfeleknek, s ha a költőt a véleményük érdekelte volna egyáltalán, megtudhatta, vannak akik nagyra tartják, mint valami reneszánsz embert, mások pedig komolytalanul odavetettek, érthetetlennek minősítik. Egyik oldalon Nagy László és Pilinszky, Erdély Miklós, másfelől az arctalanok. Egyre nyilvánvalóbb az, hogy költészete a képzőművészetével egyenrangú értékű, mint az igazság kimondásának másik formája.

Persze nehéz volt verseit az akkori magyar és világlírába sorolni, szinte irodalmon kívülinek tűntek, de nem úgy, mint a műkedvelőé, hanem mint azé, aki teljesen ismeretlen, rokontalan és szabálytalan. Legjobb kortársai modernsége a hagyomány vonalán mégiscsak követhető, és akkor még Pilinszky nem írta meg a valamelyest rokon *Szálkák* című könyvének darabjait. Az efféle töredékesség nem volt elfogadott, a magyar neoavangárd még sehol vagy csak a föld alatt készülődött sablonjait kitölteni, hogy majd megvesse a posztmodernnel együtt még azt a személyességet is, amelyet Kondor a versei értelmének talált. Ő a lélekben való hiány megragadását akarta megjeleníteni a versben, a szavak eredeti értelmét kereste az igazság legpontosabb kimondása érdekében. „Valami olyant kellene kezdeni a magyar nyelvvel, mint amit Bartók és Kodály tett a népzenevel, S azt mondja a szavakról, hogy „Engem eredeti

értelmük, leglényegük érdekel”. Kodálynak levelet ír, Pais Dezsővel, Bárczi Gézával barátkozik, hogy szokása szerint a dolgok gyökeréig találjon, mert ahogy írja „a lényegesegekben egy szó hazugság nem lehet”. S odáig jut, hogy még a bizonyosnak tűnő állításokban is gyanakszik: „Amikor ennyire egyszerűnek látszik egy gondolatrendszer, hiszékeny az, aki bedől neki. Legjobb, ha ezt is találynak tekintjük.” Ezért találunk írásában annyi logikai meglepetést, az állítások azonnali kétségbevonását. A művet csak ennek tudomásulvételével lehet megérteni. És Kondor nehéz részvételre invitálja olvasóját, hallgatóit. És nem hajlandó semmi engedelemre dolgunk könnyebbítése végett. Ritmusa sajátos, szinte már költői-etlen hangzás, mintha beszédét követné, némi megcsúfolt ünnepélyességgel, rímei rímkarikatúrák is egyben. A költemény szerkezete rejtetten harmonikus, látszatra rendetlen, véletlen építkezés. Alakzatai szálkások, szögletesek. Jellemző a sutára vett, megtekert mondatfűzés, a szavak szokatlan helyen való fölbukkanása. Főleg a jelző szerkezetekkel lép meg. A legváratlanabb pillanatban szakítja el, téríti el a logika vonalát, mint ahogy emlékezetemben siet, megáll, valami belső startpisztolyra indul, szaporázva eltűnik, de úgy azért, hogy rá lehessen találni. Nyelvét a végletek között érvényesíti, s akkor meg mintha élőben hallanám, nem válogat, de ha botrányosan kenetesre vetemedik, frivolba vált át. Előadása inkább fogalmi, de ha képi, kimozdítja az ábrázolatot eleven szimbólummá. A szervetlen szervessé válik, és megfordítva. Lehetetlen dolgok látszódnak, „életünk igaztalan, ferde látomásaként” megörökítve. Számptalan példát idézhetnék verseiből megállapításaim igazolására, mégis inkább a költészethez való viszonyáról szólván hívom őt segítségül:

„A költészet titkolt forrásai kiapadhatatlannok. Becsüljük amazt, és ne mondjunk le álmódosításainkról. Visszautasított szerelem, tehetetlenség, bénaság, sántaság és púp a hátán, nyomorúság, majd visszautasítoottság, magány,

soha meg nem tudható vétkek: íme az igazi szépség közölhető forrásai.”

De a költészetéről szólva ne maradjunk a verseinél, mert naplójegyzetei sem igazi naplók, nem krónikáznak, vagy csak alkalmanként rögzítenek eseményeket, inkább lelkiállapotot tárnak föl. Olvasás közben találkozásaink egyik emlékezetes délutánja jut eszembe. 1961 újév napján, a műtermében, amikor kettesben voltunk, egy teljesen más embert ismertem meg. Akkor derült ki számomra meglepően, mennyire elleplezi mindig nyers vagy hallgatag jelenlétével igazi mi voltát. Bölcsen, szelíden és hosszan beszélt olyan dolgokról, melyekben éles eszű, minden apróságra kiterjedő, nagy titkokat feszegető embernek mutatkozott. S most mintha a régen elszállt, elfelejtett szavakat találnám meg. „Művész az, akinek a Föld sóhaja a saját melléből jön, és viszont szívének hőmérséklete, eszének hidegsége igen nagy ám.” Tehát az igazi művészet eleve a világhoz való természetes viszonyból ered, s mindenképpen tradicionális. „A művész, amikor szentet kísértő gonosz módjára életének nézi a tradíció elleni áskálódást, legyőzetésének vallomását mondja... Hogy mit gondolok, mikor tradíciót mondok? Értéket. Mert érték az, amit távoli száz évek nem tudtak a hosszú út porával takarni... Aki nem hajlandó elfogadni a hagyományok ajándékát, hazug ember az.” Ma már úgy tűnik, mintha csak a modernizmusra mondaná. De akkor a szocialista romantikus álrealizmust utasította el, azokat, akiktől a főiskolán, a diplomavédésen és később, nem művészetkritikai segítséget, hanem világnézetit rovtól kapott. Kezdetben volt a szakállvisélet, mint valami exhibicionista botrány, a majdnem kizárás, aztán a Dózsza forradalmáról készült diplomamunka, melyet a középkor grafikai stílusában és Dürer munkáit étélve karcolt rézbe. Fájdalmasan nevetséges olvasmány az a jegyzőkönyv, és nemcsak a kommunista tanárok érvei, hanem a szovjet kultúrpolitikára és Leninre hivatkozó védőbeszéd is. Bár Kondor Béla munkáiban a pitiáner korszakot megszegyenyítő grimaszt nem akarták, nem merték észrevenni, hogy van egy *Készü-*

lődés a forradalomra című lap is előttük 1956 júniusában, és három évvel később A forradalom angyala, nem a Tanácsköztársaságot, hanem az ötvenhatos forradalmat jelképezi. Csak *A műtűcsök fehröppentése* keltette föl bennük a megbocsáthatatlant, már nem akarták megnyerni, befogni a „telivér csikót”, ahogy még Ék Sándor jellemezte. A pisztolyos Aradi Nórák hajszája következett, de

nemcsak ők „fájtak a földnek”. Mi pedig, felebarátai, elszégyellhettük magunkat aggodalmaink közben, hisz’ olyan magányban létezett, ahol megadatott neki a teremtés kegyelme, és jelet hagyhatott a földön, amit bár rövid élete árán, mégis egy Tizian élet-hosszára való küszködéssel tehetett. ✘

ÁGH ISTVÁN

Magányos lovas

A Hitel augusztusi számának szerzői

<i>Ágh István</i> (1938) Budapest	<i>Koncz Veronika</i> (1978) Tolna	<i>Szokolczay Lajos</i> (1941) Budapest
<i>Alföldy Jenő</i> (1939) Kecskemét	<i>Kondor Béla</i> (1931–1972)	<i>Szente Imre</i> (1922)
<i>Czakó Gábor</i> (1942) Budapest	<i>Lackfi János</i> (1971) Piliscsaba	Svinningegránd
<i>Cseb Károly</i> (1952) Mezőkövesd	<i>Lászlóffy Csaba</i> (1939) Kolozsvár	<i>Szöllösi Zoltán</i> (1945) Budapest
<i>Erős Kinga</i> (1977) Budapest	<i>Mezei András</i> (1930) Budapest	<i>Tamás Tímea</i> (1962) Kisvárd
<i>Hódi Sándor</i> (1943) Ada	<i>Novák Béla Dénes</i> (1951)	<i>Utassy József</i> (1941) Rédic
<i>Izsó Zita</i> (1986) Budaörs	Budapest	<i>Valton, Arvo</i> (1935) Märjamaa
<i>Jávorszky Béla</i> (1940) Budapest	<i>Pálinkás József</i> (1952) Debrecen	<i>Vizi E. Sziveszter</i> (1936)
<i>Kántor Lajos</i> (1937) Kolozsvár	<i>Pertics Péter</i> (1944) Zenta	Budapest